

PROLETERLERİN ZİNCİRLERİNDEN BAŞKA KAYBEDECEKLERİ BİR ŞEYLERİ YOK MU?

27 Aralık 2025

Yıldırım Koç

1848 yılı Şubat ayında yayımlanan Komünist Manifesto şöyle bitiyordu: “Komünistler görüşlerini ve amaçlarını gizlemeye tenezzül etmezler. Açıkça ilan ederler ki amaçlarına ancak tüm mevcut toplumsal koşulların şiddet kullanılarak devrilmesiyle ulaşabilirler. Hakim sınıflar bir Komünist devrim karşısında titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır. Bütün Ülkelerin Proleterleri, Birleşin!”

Manifesto’nun yazıldığı günlerde, 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekten işçilerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktu. Kapitalizmin yarattığı bir cehennemde yaşıyorlardı.

Emperyalist sömürünün olmadığı bu dönemde, işçiler gerçekten kapitalizmin mezarını kazmaya çalıştılar; ancak başarılı olamayıp büyük bedel ödediler. Sermayedar sınıflar da işçi sınıflarının bu dönemdeki mücadelesinden dersler çıkararak, emperyalist sömürü sayesinde ülkelerine aktardıkları ekonomik artığın bir bölümünü işçi sınıflarına vererek, onları sistemle bütünleştirdi ve başka ülkeleri sömürmede onların gücünden yararlandı.

Bu cehennemden, işçilerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeylerinin olmadığı koşullardan, 1848 yılında kapitalist ülkelerden bazı örnekler vereyim.

İngiltere’de 1840’lı yıllarda kapitalizmin işçiler için sanayide yarattığı cehenneme tarımda yaşanan kıtlıklar da eklendi. 1840’lı yılların başlarında üst üste kötü hasat oldu. Ancak bu yıllarda tahıl ithalatında uygulanan vergiler nedeniyle buğday fiyatları yükseldi. Ayrıca 1845 yılında patates üretiminde, yaygın küf hastalığı nedeniyle, büyük düşme yaşandı. İrlanda’da 1845 ve 1846 yıllarında, halkın temel gıda maddesi olan patatesteki küfün yol açtığı büyük tahribat bir felakete neden oldu. İrlanda’da 1846-1847 yıllarında tifo salgını ve açlıktan 350 bin kişi hayatını kaybetti. 1846-1851 döneminde İrlanda’da açlıktan ölenlerin sayısının bir milyon olduğu ve bu dönemde yaklaşık bir milyon kişinin de ABD’ye ve diğer ülkelere göç ettiği tahmin edilmektedir. Bu döneme “Aç Kırklı Yıllar” denmektedir. (Bu yıllarda yaşanan büyük sıkıntılara ilişkin mektuplar ve gözlemler için bkz. Unwin, C., *The Hungry Forties, Life Under the Bread Tax, Descriptive Letters and Other Testimonies From Contemporary Witnesses*, T.Fischer Unwin, London, 1904)

İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da da uzun çalışma süreleri, kötü sağlık koşulları, yetersiz beslenme, çocuk işçiler, hastalık, kazalar yaygındı. 18. yüzyılda normal bir Fransız işçisi toplam gelirin yaklaşık yüzde 50’sini yalnızca ekmek alabilmek için harcıyordu. Gelirinin yüzde 16’sı sebze, yağ ve şaraba; yüzde 15’i giyime; yüzde 5’i yakıt ve yüzde 1’i de aydınlanmaya gidiyordu. (Rude, G., *The Crowd in the French Revolution*, Oxford University Press, London, 1967;21) 1709 yılında büyük bir açlık yaşanmış ve yüzlerce kişi açlıktan ölmüştü. (Rude, 1967;22) 18. yüzyılda gıda isyanları oldu. İnsanlar karınlarını doyurabilmek için dükkanları yağmaladı. 1789 yılında Paris’teki bir fabrika işçisi gelirin yüzde 60’ını yalnızca ekmek için ayırmak zorundaydı. Ekmek fiyatları hızla artınca, ekmek için ayrılması gereken para daha da arttı. (Rude, 1967;31,251) Fransız Devrimi sürecinde, 1795 yılında ekmek iyice pahalandı. Paris polislerinin raporlarına göre, bir baba, açlık korkusuyla üç çocuğundan ikisini öldürdü. (Rude, 1967;148) Ertesi gün ekmek ayaklanması gerçekleşti, fırınlar ve bakkallar yağmalandı. Ekmek temini daha da zorlaşınca, açlıktan sokaklarda ölenler ve intihar edenler oldu. (Rude, 1967;150) Bu dönemde Fransız Medeni Kanunu, bir uyuşmazlık durumunda, ücretler konusunda ustaların sözünün esas alınacağını belirtiyordu.

Fransa’da ve İngiltere’de 19. yüzyılda kapitalist sanayileşme, özellikle dokuma, metalurji ve kömür madenciliğinde işçi kitlelerinin acımasız bir biçimde sömürülmesiyle gerçekleştirildi. (Beaud, M., *A History of Capitalism*, MR Press, 2001;102) “1815 ile 1848 arasında çalışan yoksulların durumunun dehşet verici olduğu makul hiçbir gözlemci tarafından inkar edilmemektedir. (...) Hiç kuşkusuz gerçek yoksulluk kırsal bölgelerde ve özellikle topraksız ücretliler, kırsal kesimde ev hizmetlerinde çalışanlar ve tabii ki az topraklı köylüler veya verimsiz topraklar üzerinde yaşayanlar arasında en kötü durumdaydı.” (Hobsbawm, E., *The Age of Revolution, 1789-1848*, 1996;205) “Özgür bir adamın

fabrikaya yalnızca bedenen çalışacak bir işçi olarak girmesi, kölelikten ancak biraz daha iyi bir durumdu. (...) 1830'larda ve 1840'ların bir bölümünde fabrika proletaryasının maddi durumu bile kötüleşme eğilimindeydi." (Hobsbawm,1996;208)

Almanya'da 1850 öncesinde birçok fabrika uluslararası rekabet karşısında ayakta kalabilmek için büyük çaba göstermek zorundaydı. Bu koşullarda en büyük yük de işçilerin omuzlarına yüklenmişti. Günlük çalışma süresi 13-14 saattir. Bu süre 1840'lı yıllarda günde 17 saate kadar çıkarıldı. Gerçek ücretler düşüyordu. Bu durumda giderek daha fazla sayıda kadın ve çocuk çalışma hayatına atılmak zorunda kaldı. İşsizliğin arttığı bir dönemde işgücü piyasasına bu yeni katılımlar ücretleri daha da düşürdü. Çalışma koşulları çok kötüydü. İşçilerin yaşadıkları konutlar, en temel insan gereksinimlerini karşılamaktan uzaktı. Hastalık, iş kazası, meslek hastalığı, sakatlık ve ölüm gibi durumlarda işçiyi ve ailesini koruyacak herhangi bir düzenleme yoktu. Özellikle eve-iş-verme sistemi içinde köylerde çalışan dokuma işçilerinin durumu daha da dayanılmazdı. (Grebing, H., *The History of the German Labour Movement, A Survey*, Oswald Wolff, London, 1969;17)

19. yüzyılın önemli iktisatçılarından biri Nassau Senior (1790-1864) idi. Senior'un görüşlerinin köklü bir biçimde değişmesinde İngiltere'de işçilerin insanlık dışı çalışma ve yaşama koşullarına gösterdikleri sert tepki belirleyici oldu. İktisadi düşünce tarihçisi E.K.Hunt bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

*"1829 ile 1842 yılları arasında İngiltere çalışma yaşamına ilişkin uzun bir dizi zorluk yaşadı. Sanayileşme İngiliz işçi sınıfını hemen hemen insanlık düzeyinin altında bir sömürüye ve rezalete sürüklemişti. İşçi sınıfı 1820'lerde ve 1830'larda mücadeleyle karşılık verdi. 1829 yılından sonra işçileri örgütlemek için birçok kitlesel çaba gösterildi ve bunlar çoğunlukla sert baskıyla karşılaştı. Bunun sonucu ise yaygın grevler, ayaklanmalar ve endüstriyel sabotajdı ve bunların tümü Senior'ü ciddi biçimde korkuttu. Görüşlerinin bazılarının değişmesinde özellikle önemli olan, kendisinin '1830 yılının korkunç sonbaharında İngiltere'nin güneyine korku salan yangınlar ve ayaklanmalar' dediği olaylardı." (Hunt, E.K., *History of Economic Thought: A Critical Perspective*, Wadsworth Pub.Com., Belmont, 1979;123)*

"Nassau Senior'da işçi sınıfının kitle eylemleri konusunda büyük bir dehşet yaratan '1830 yılının korkunç sonbaharı', işçilerin, endüstri devriminin kendilerine ve ailelerine yaptığına karşı nefretlerini ifade ettikleri bir dizi grev, ayaklanma ve isyanın yalnızca biriydi. Endüstrileşme, işçilerin geleneksel yaşam biçiminin tümüyle tahrip edilmesi sonucunu doğurmuştu. Bir iş bulmanın ve işe sahip olmayı sürdürebilmenin meyveleri, fabrikalardaki katı disiplin ve kentlerdeki acınacak yaşama koşullarıydı. Yüksek oranlı işsizlik, bir iş bulabilmeyi ve elinde tutabilmeyi son derece belirsiz kılıyordu. Ayrıca, üretken teknolojideki birçok önemli değişiklikte birlikte, çok sayıda işçi için zorunlu ve teknolojiyle bağlantılı iş kayıpları geliyordu. Buna göre, birçok işçi direnişini ortaya çıkaran üç kötülük, düşük ücretler, kötü çalışma ve yaşama koşulları ve ekonomik güvencesizlik." (Hunt,1979;135)

Fransız Devrimi sırasında kent yoksullarının eylemlerinin artması üzerine, 14 Haziran 1791 tarihinde kabul edilen Le Chapelier Yasasıyla örgütlenme ve grev yasağı getirildi. Bu yasak 25 Mayıs 1864 tarihine kadar sürdü. 1810 yılında kabul edilen ceza kanunu da işçi örgütlenmelerine verilen cezaları artırdı.

19. yüzyılda Napolyon sonrası dönemde parasal ücretlerde sürekli bir düşme yaşandı. Çalışma koşulları da sanayileşmeyle birlikte kötüleşti. Örneğin, 1830-1848 döneminde sanayileşmiş İngiltere'deki işçi sınıfının durumu, henüz böyle bir sanayileşme gerçekleştirememiş olan Fransa'daki işçi sınıfının durumundan kesinlikle çok daha kötüydü. (Hobsbawm,1996;51) Bu yıllarda çalışma koşullarını daha da kötüleştiren bir uygulama, işyerindeki vasıflı işçilerin birer taşeronla dönüştürülerek, yanlarında çalışan vasıfsız işçilerin işvereni durumuna getirilmesiydi. (Hobsbawm,1996;50) Örneğin, pamuklu dokuma işyerlerinde çalışan erkek çocuklarının yaklaşık üçte ikisi ve kız çocuklarının yaklaşık üçte biri, işyerindeki ustalar tarafından istihdam ediliyorlar ve sıkı bir disiplin altında çalıştırılıyorlardı. (Kuczynski, J., *The Rise of the Working Class*, World University Library, 1967;67)

Özellikle sanayi devriminin ilk dönemlerinde makinelerde çalışan işçilerin büyük çoğunluğunu kadınlar ve çocuklar oluşturuyordu. Kapitalizm, sermaye birikimini bu kesimlerin acımasız sömürüsü üzerinde hızlandırdı. (Kuczynski,1967;60-61)

Bu kötü koşullarda çalışan işçilerin diğer bir sorunu, güvencesizlikti. Ücretler belirsizdi; işin ne kadar süreceği belirsizdi; işten çıkarılanın ne zaman nerede iş bulabileceği belirsizdi. Özellikle ekonomik bunalım dönemlerinde işsizliğin anlamı açıktı. Hiçbir sosyal güvenlik sistemi yoktu.

Ayrıca, özellikle belirli sektörlerde çalışanlar toplumdan dışlanıyordu. İmalathanelerde çalışan kızlara, sokak kadını gözüyle bakılıyordu. (Kuczynski,1967;22,25) Maden işçileri ve ağır sanayi işçileri ise toplumun diğer kesimlerinin dışında bir vahşi ırk olarak görülüyordu. (Kuczynski,1967;156)

İşçilerin yaşadıkları konutlar çok kötüydü. Hızlı sanayileşme sürecinde kentler ve endüstri bölgeleri, herhangi bir plan veya denetim olmaksızın hızla büyüdüğünden, kentsel yaşamın gerektirdiği hizmetler hemen hemen hiç yoktu. Sokaklar çöp doluydu. İçme ve kullanma suyunun sağlanmasında sorunlar yaşanıyordu. Kanalizasyonlar yetersizdi. Temizlik önlemleri alınmıyordu. Bunların sonucunda yaygın salgın hastalıklar yaşanıyordu. 1831-1832 yıllarında tüm Avrupa'yı kasıp kavuran kolera salgını bu hızlı ve sağlıklı kentleşmenin ürünüydü. (Hobsbawm,1996;203; Hobsbawm, E., *The Age of Capital 1848-1875*, Charles Scribner's Sons, New York, 1975;212)

Bu kötü koşullar, 19. yüzyılda Avrupa'nın dört bir yanında işçiler arasında alkol bağımlılığının kitlesel boyut kazanmasına yol açtı. (Hobsbawm,1996;202; Kuczynski,1967;102)

İngiltere'de 1640 Burjuva Devrimi sonrasında yasalarla çalışma evleri kuruldu. Yoksul insanlar bu evlerde çalışmaya zorlandı. İngiltere'de 1662 yılında kabul edilen bir yasayla yoksulların serserilik yapmasını engellemek amacıyla belirli bölgelere yerleştirilmesi ve böylece garantili ucuz işgücüne dönüştürülmesi sağlandı. 17. ve 18. yüzyıllarda Prusya'da ve Fransa'da hükümlülerin işyerlerinde zorla çalıştırılması uygulaması yaygındı. Avusturya, Prusya ve diğer bazı ülkelerde yetimhanelerdeki çocuklar da, çiraklık görünümü altında işyerlerinde çalışmaya zorlanıyordu. Dilenciler bir meslek öğrenmek zorundaydı. İşsizler, bekar kadınlar ve manastırlarda yaşayanlar imalathanelerde çalışmaya mecburdu. Günlük çalışma süresi 12 ile 16 arasında değişiyordu. Verilen görevleri yapmayanlar çeşitli biçimlerde cezalandırılıyordu. (Beaud,2001;38-39) Almanya'da dokuma işçisi bulabilmek amacıyla hapishaneler kuruluyor ve buralardaki hükümlüler işçi olarak kullanılıyordu. (Kuczynski,1967;20)

Bu dönemde bazı ülkelerde kölelik varlığını sürdürdü. Ayrıca, alınan borçların ödenmesine kadar işçileri bir işyerine bağlı kılan ilişkiler de söz konusuydu.

Bu koşullar 1850'li yıllarda değişmeye başladı. Ekonomik canlanmayla birlikte işsizlik azaldı, ücretler arttı. 1857 yılında yaşanan ekonomik kriz bile işçilerin durumunu çok kötüleştirmede ve krizden devrimci bir dalga bekleyenleri hayal kırıklığına uğrattı. (Hobsbawm,1975;31,32,69)

Ancak İngiltere'de 19. yüzyılın ortalarına ve bazı ülkelerde de 19. yüzyılın sonlarına kadar, kapitalizmin işçi sınıfı açısından anlamı, cehennemdi.

Marks ve Engels 1848 yılı başında Komünist Manifesto'yu yazdıklarında, kapitalizmin gelişmiş olduğu ülkelerde işçi sınıflarının durumu buydu. İşçilerin gerçekten zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yoktu.

Ünlü İngiliz tarihçisi Thompson'un ifadesi ile, İngiltere devrime çok yakındı. E.P.Thompson, 1831 ve 1832 yılının İngiltere'sini şöyle anlatmaktadır: "1831 sonbaharında ve 'Mayıs günleri'nde İngiltere'de bir devrime ramak kalmıştı ve eğer devrim bir kez başlasaydı, hızlı radikalleşmesiyle, kolaylıkla 1848 devrimlerinin ve Paris Komünü'nün önceden hayata geçirilmesi olabilirdi." (Thompson, E.P., *The Making of the English Working Class*, Victor Gollancz Ltd., London, 1965;817)

1848 yılında, "o büyük umut ve hayal kırıklığı yılında o kadar yakın -ve belki o kadar gerçek- olan Avrupa devrimi, gözlerden kayboldu." (Hobsbawm,1975;156)

Marks ve Engels 1848 yılı başlarında Komünist Manifesto'yu yayımladıklarında, yukarıda aktarılan örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, işçilerin gerçekten zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yoktu. Ancak 1848 yılından sonra ve özellikle emperyalizm döneminde bu durum çok değişti. Bugün hâlâ işçilerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığını düşünmek ve savunmak, hayal dünyasında yaşamaktır. Komünist Manifesto'da 1848 yılında geçerli olan tespitleri okuduktan sonra, emperyalist ülkeler işçi sınıflarının ve hatta günümüzde Türkiye işçi sınıfının zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığını zannedecek kadar gerçek hayattan kopuk insanların siyasi alanda başarı kazanma olasılığı yoktur. Somut şartların somut tahlilini yapmadan, insanları tanımadan, 178 yıl öncesinin İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerinin işçi sınıflarına ilişkin tespitleri tekrarlayanlar, yoksulluk edebiyatı yaparak kitle desteği kazanabileceğini sananlar, çok ciddi siyasi hatalar yapmaya mahkumdur. Bugün emperyalist ülkelerin işçi sınıfları emperyalizmin ve kapitalizmin destekçisidir; çünkü, kendi devletleri ve sermayedar sınıflarıyla çıkar ortaklığı içindedir. Bu nedenle, emperyalist sömürü var olduğu sürece, "bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halklar, birleşin!" sloganının hiçbir anlamı

veya gerçekliği yoktur. Her ülkenin işçi sınıfı (yalnızca işçi aristokrasileri değil, işçi sınıflarının bütünü) milliyetçidir ve şovendir. Bunlardan kader ve mücadele birliği (enternasyonalizm) beklemek, olmayacak duaya âmin demektir.